

MORÁLNE HODNOTY VO VZŤAHU ČLOVEKA A KOLEKTÍVU

BARBORA HLAVOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HLAVOVÁ, B.: Moral Values in the Relation of Man and Collective. *Filozofia*, 35, 1980, No 2, p. 182—194

After having defined moral value as a specifically moral quality of the relation which is intrinsically connected with this relation, because it is through it that it is realized and in it it finds its assertion, the authoress passes to an analysis of the process of interiorization of moral values by the subject. She points out that the process of interiorization is not a mechanical taking over the moral values of the society, but that it is a complicated process in which the individual accepts those moral values only that are connected with his interests, needs and aims. In this process the moral values become an element of individual consciousness and a basis of the individual's moral-value orientation. The process of interiorization of moral values is transformed by a whole series of factors which belong to the micro- and macro-environment in which the individual is incorporated. The moral-value orientation is an important element of the socialization of the individual and it is realized in collective relations. In the collective that is the mediating link between social and individual interests, the moral values have an irreplaceable task at harmonizing these interests. The authoress points out the factors that, under the conditions of the advanced socialist society exert deformative influence upon the forming of the socialist moral-value orientation and thus also upon the process of harmonizing the individual and social interests, needs.

Nevyhnutnou podmienkou výstavby socialistickej spoločnosti je všestranne a harmonicky rozvinutá socialistická osobnosť. Úsilie o hlbšie poznanie otázok rozvoja a formovania socialistickej osobnosti, ktoré je podmienené požiadavkami a skúsenosťami našej každodennej sociálnej praxe, je súčasne úsilím o naplnenie a realizovanie vysoko humánnych Marxových slov, že zmyslom vybudovania komunizmu je sám rozvoj človeka. Preto súčasťou plánovitého a uvedomelého rozvoja socialistickej spoločnosti je i proces formovania socialistickej osobnosti. Jedna z významných úloh v tomto procese pripadá socialistickej morálke, ktorá v duchu svojich zásad prispieva k utváranju nových morálnych kvalít a vlastností socialistického človeka.

Marxizmus považuje morálku za jednu z foriem spoločenského vedomia, ktorá je historicky a spoločensko-triedne podmienená. Preto v každej novej historickej etape, kedy sa búra starý spoločenský poriadok a nastoľujú sa nové ekonomické vzťahy, prebieha súčasne a zákonite i proces zmien morálneho vedomia. So vznikom socialistickej spoločnosti, ktorá vytvára reálne podmienky pre vyšší stupeň oslobodenia človeka tým, že sa stáva pánom svojho vlastného zospoločenšenia, nastávajú kvalitatívne zmeny i v hlavných morálnych tendenciách a orientáciách ľudí tejto spoločnosti. Tieto zmeny sú dané novým socialistickým obsahom, ktorý morálka v podmienkach socializmu získava

va. Morálka oproti ostatným formám spoločenského vedomia je predovšetkým regulujúcim faktorom, ktorý požaduje od ľudí určité morálne správanie a súčasne touto požiadavkou usmerňuje a orientuje konanie ľudí tak, aby napomáhalo splneniu triedneho či celospoločenského cieľa. Socializmus považuje za svoj hlavný cieľ vybudovanie rozvinutej socialistickej a komunistickej spoločnosti. Tento jeho hlavný cieľ rozmieňa sa v jednotlivých formách spoločenského vedomia na vlastné, špecifické, čiastkové ciele. V prípade morálky ide o cieľ sformovať vysoko morálnu socialistickú osobnosť so všetkými morálnymi kvalitami, človeka so socialistickým morálnym profilom. Túto úlohu treba považovať za základnú a finálnu úlohu morálky v podmienkach socialistickej spoločnosti, ktorej v tomto zameraní pomáha celý jej hodnotovo normatívny systém. V posledných desiatich rokoch sme svedkami mimoriadneho záujmu o morálne otázky človeka socialistickej spoločnosti. Tento záujem stále naliehavejšie signalizuje potrebu fundovane a seriózne analyzovať morálnu problematiku tejto spoločnosti v súvislosti s požiadavkami a skúsenosťami jej sociálnej praxe. Potreba dôkladnej analýzy morálnych otázok socialistického človeka vyplýva zákonite z ďalšieho rozvoja socialistickej spoločnosti a z úlohy, ktorú morálka v tomto rozvoji má.

Vývoj socialistickej spoločnosti je zložitý proces, ktorý sa premieňa do spoločenského vedomia tejto spoločnosti a v jednotlivých jeho formách sa viac alebo menej umocňuje. V prípade morálky vytvárajú sa zložité problémy vo vzťahu socialistického morálneho ideálu a faktickej morálnej skutočnosti, ktoré nadobúdajú konkrétnu podobu okrem iného aj vo vzťahu človeka k socialistickým morálnym hodnotám, normám, princípom. Tento vzťah je potrebné analyzovať a zamýšľať sa predovšetkým nad miestom a funkciou morálnych hodnôt v živote človeka, a to nielen vo vzťahu k človeku ako individuálnemu subjektu, ale aj ako k členovi určitého kolektívu. Treba upozorniť, že práve v zložitom mechanizme fungovania (alebo nefungovania) morálnej hodnotovej orientácie človeka je do veľkej miery obsiahnutá podstata morálnych problémov našej súčasnosti.

***

Marxistická etika na základe dialektickomaterialistického a triedneho princípu vysvetľuje morálne hodnoty ako zložité javy, ktorých vznik sa viaže na existenciu človeka ako rodovej bytosti a na všetky formy jeho činnosti, ktoré z tohto faktu vyplývajú. I keď je pravdou, že klasici venovali pozornosť predovšetkým ekonomickej hodnote, predsa len mnohé Marxove diela, hlavne jeho *Filozoficko-ekonomické rukopisy* z roku 1844, sú zdrojom metodologických východísk, z ktorých marxistická etika musí čerpať. Marxove myšlienky, že nielen človek existuje spoločensky, ale že i bytie vecí je stále viac spoločenské, sú zá-

kladné pre marxistickú teóriu hodnôt i pre marxistickú etiku a riešenie jej hodnotovej problematiky. Pritom analýza morálnych hodnôt a otázka ich významu pre človeka a spoločnosť musí vychádzať (a byť spätne na ňu prepojená) z myšlienky a zásady všeobecnej marxistickej teórie hodnôt, pretože morálne hodnoty majú všetky všeobecné črty, ktoré sú vlastné hodnotám vôbec. Tento postup je prirodzeným a zákonitým vyústením vzťahu jedinečného a všeobecného.

Všeobecne známym faktom je, že celá materiálna, ako aj duchovná kultúra človeka vzniká v jeho ontotvornej činnosti, ktorá je vždy v podstatnej miere určovaná historickými a spoločensko-triednymi podmienkami. Základom celej tejto ontotvornej činnosti človeka, ktorej súčasťou je i jeho morálna činnosť, je vzťah subjektu a objektu, ktorý je zložitou štruktúrovaným vzťahom. V ňom sa rodí celá hodnotová skutočnosť. Zo vzťahu subjektu a objektu, človeka a sveta vyrastá spredmetnenie ľudských síl, schopností do javov, predmetov, ktoré dovtedy boli mimo sveta človeka, mimo jeho ľudskú skutočnosť. Neoddeliteľnou súčasťou tohto procesu je proces zvýznamňovania týchto predmetov, javov. Určiť objektívny význam osvojeným predmetom, javom v myslení a konaní človeka znamená určiť ich hodnotu, ktoré pre človeka majú. Ak určitý objekt, predmet, jav vystupuje pred človekom ako určitá hodnota, to znamená, že je určitým spôsobom včlenený do podmienok jeho sociálnej praxe a má určitú úlohu v jeho sociálnom živote. „Hodnota objektu nie je totožná s objektom, nie je to ani ideálna entita, ktorá sa inkarnovala do objektu, nie je to ani púha subjektívna predstava, púhe zdanie, ale je to zástoj objektu, objektívne jestvujúca pozícia, ktorú objekt má, alebo ktorú znamená v ľudskom bytí“ (1, s. 21), zdôrazňuje V. Brožík. Z tohto hľadiska potom úloha objektu v sociálnom živote človeka vyplýva zo schopnosti tohto objektu uspokojiť určitú ľudskú potrebu. Z tejto základnej myšlienky vychádza i marxistické chápanie hodnoty ako predmetu neuspokojenej ľudskej potreby či záujmu. Zásady všeobecnej teórie hodnôt nás však upozorňujú, že hodnotu nemožno stotožniť s potrebou, pretože objektívna hodnotovosť (Wertgegenständlichkeit) je vždy bohatšia ako aktuálne potreby subjektu. Hodnota zostáva hodnotou aj po uspokojení potrieb subjektu. Tu je skrytá okrem iného aj jedna z možností vysvetliť otázku tzv. „večných morálnych hodnôt“.

Ak morálnu hodnotu chápeme ako predmet neuspokojenej potreby subjektu, je prirodzené, že kým subjekt nepozná, nepocituje túto potrebu, nemôže si uvedomovať ani morálnu hodnotu, nemôže sa rozvíjať ako morálna osobnosť. „Nepocitovaná potreba nepôsobí stimulačne“ (2, s. 88), to znamená, že nevyvoláva u individua vedomie hodnoty. Tento stav má za následok, že individuum nemôže hodnotiť skutočnosť, nemôže morálnu hodnotu aktualizovať, pretože predpokladom hodnotenia je, aby subjekt pocítil, uvedomil si svoje potreby, záujmy a tým aj hodnoty.

Objektívna hodnota (objektívna hodnotovosť) sa cez uvedomenú potrebu subjektu a v procese hodnotenia realizuje a stáva sa aktuálnou.

Pri odpovedi na podstatu morálnej hodnoty treba vychádzať z toho, že bytie morálnej hodnoty sa viaže vždy na sociálne (a v tomto zmysle na ľudské) súvislosti, predovšetkým na morálne vzťahy, v ktorých sa uskutočňuje. Morálna hodnota neexistuje ako vec osebe, ale ako špecifická morálna kvalita vzťahu [3, s. 359], a to či už ako vzťahu človeka k človeku, jedinca ku kolektívu, skupine, spoločnosti alebo k sebe samému. Morálna hodnota je s morálnym vzťahom bytostne spojená, pretože cezeň sa uskutočňuje a v ňom nachádza svoje potvrdenie. Z hľadiska mnohoúrovňosti morálnych vzťahov môžeme povedať, že morálne hodnoty sú jednou z foriem prejavu morálnych vzťahov v spoločnosti a možno ich pochopiť len na základe analýzy týchto vzťahov.

Marxistická etika pod morálnymi hodnotami chápe:

1. „Mravný význam, prednosti osobnosti (skupiny osôb, kolektívu) a jej činov, resp. mravné charakteristiky spoločenských ustanovizní;

2. hodnotové predstavy, ktoré sa vzťahujú na oblasť morálneho vedomia — morálne normy, princípy, ideály, pojmy dobra a zla, spravodlivosti a šťastia.“ [4, s. 77] Ideály, princípy, pojmy dobra a zla majú svoju hodnotovú stránku, ktorá vyjadruje jednak určité želanie (morálnu požiadavku), jednak hodnotenie jestvujúcich javov z hľadiska ich morálneho významu. Táto ich hodnotová stránka vyjadruje angažovaný vzťah individua k javom spoločenskej skutočnosti. Morálne hodnoty prenikajú celou duchovnou kultúrou spoločnosti, odrážajú sa v svetonázorovom, filozofickom, umeleckom, mravnom, výchovnom myslení a konaní ľudí. V nich sú spredmetnené ľudské predstavy o dobre, čestnosti, úcte, spravodlivosti, šťastí atď. Tieto predstavy sú v podstate zovšeobecnené ľudské skúsenosti a poznatky, ktoré sa formovali do morálnych hodnôt ako niečoho, čo je pre život spoločnosti i človeka zvlášť významné a potrebné.

Morálne hodnoty sú vždy v tesnej náväznosti na ciele a zámery spoločnosti a ich existencia uspokojuje potrebu hodnotiť správanie ľudí tak, aby napomáhalo splneniu spoločenského cieľa a bolo s ním v súlade. Táto náväznosť morálnych hodnôt a cieľa spoločnosti je taká silná, že zmenou celospoločenského cieľa mení sa i obsah celého morálno-hodnotového systému. Avšak zmena spoločenského cieľa, ktorá je podmienená zmenou spoločenskej formácie, neznamená nikdy úplnú likvidáciu morálnych hodnôt predchádzajúcej formácie. Vždy sa tu zachováva dialektika prechodu, určitá kontinuita morálnych hodnôt, pričom pozitívne morálne prechádza do novovzniknutej spoločenskej formácie. Napríklad morálne hodnoty proletárskej morálky z obdobia kapitalistickej spoločnosti tvoria časť morálnych hodnôt socialistickej a komunistickej morálky.

Morálne hodnoty vznikajú v procese historického vývoja ľudskej spoločnosti, ale vytvorenie objektívnych predpokladov k ich plnej aktua-

lizácii závisí od formy spoločenského bytia človeka. Zvláštnosť spoločenského bytia v podmienkach socializmu je daná kvalitatívnou odlišnosťou socialistickej spoločenskej formácie od všetkých predchádzajúcich formácií, ktorá spočíva v spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov. Toto spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov treba považovať za základnú hodnotu socializmu, z ktorej zákonite vyrastajú ďalšie. Z tohto hľadiska aj socialistické morálne hodnoty sú prirodzeným a zákonným dôsledkom vývoja socializmu. Dôležitým sa stáva to, že v podmienkach socialistickej spoločnosti nie je medzi morálnymi hodnotami a sociálnou realitou tejto spoločnosti nepreklenuteľný rozdiel v zmysle protikladu ideálu a skutočnosti, ale rozdiel v zmysle napätia medzi nimi. Fungovanie tohto napätia je v závislosti od spoločensko-ekonomických a politických podmienok vývoja socializmu a môže prechádzať do zblížovania alebo vzdiaľovania sa týchto pólov. Avšak reálna je tu tendencia zblížovania, pretože v morálnych hodnotách socializmu nachádzame súčasne mnohé politické črty a naopak v politických hodnotách socializmu mnohé morálne znaky. Potenciálne predpoklady k dokonalejšiemu morálnemu stavu socialistickej spoločnosti sú teda obsiahnuté už v jej spoločenskom zriadení. Avšak realizácia morálnych hodnôt ľudskou činnosťou, konaním a správaním človeka do veľkej miery závisí od schopnosti každého individua nachádzať a rozvíjať svoj vzťah k týmto hodnotám. V tejto súvislosti je potrebné ukázať na proces osvojovania morálnych hodnôt individuum.

Mechanizmus fungovania vzťahu medzi morálnymi hodnotami a morálnym rozvojom človeka je zložitá a ťažko uchopiteľná problematika. Vychádzame z toho, že bytie človeka je vždy sociálne podmienené, to znamená, že nielen činnosť, ale i individuálne vedomie človeka je v konečných dôsledkoch podmienené okolnosťami, v ktorých človek žije. Ľudská činnosť, konanie a správanie človeka je dôležitým spojovacím článkom, ktorého prostredníctvom sa uskutočňuje interakcia medzi človekom a spoločnosťou. Tým, že význam spoločnosti je pre človeka a jeho konanie určujúci, že sa vždy pohybuje v určitých spoločenských podmienkach, človek prijíma hodnoty spoločnosti, v ktorej žije, hodnoty, ktoré sú v tejto spoločnosti určitým spôsobom zakotvené. Napríklad socialistické morálne hodnoty nachádzajú svoje zakotvenie v morálnom kódexe budovateľa komunizmu.

Človek neprijíma morálne hodnoty mechanickým preberaním morálnych hodnôt spoločnosti. Tento pohľad je zidealizovaný a nemá opodstatnenie ani v podmienkach socializmu. Z hodnôt prijatých spoločnosťou individuum prijíma a zvyrazňuje len tie morálne hodnoty, ktoré majú význam pre jeho život. Tie morálne hodnoty, ktoré individuum prijíma, bezprostredne súvisia s jeho záujmami, potrebami, cieľmi, ideálmi. Celý proces prijímania a osvojovania morálnych hodnôt individuum vyúsťuje do interiorizácie morálnych hodnôt, „pretože hodnoty vstupujú do činnosti a prežívania človeka širšie, a to ako zvnútornený či inte-

riorizovaný hodnotový systém, ktorý tvorí základnú osnovu individuálneho vedomia...“ (5, s. 183) Morálne hodnoty sa tak popri iných hodnotách stávajú prvkom individuálneho vedomia človeka a vystupujú ako jeho morálno-hodnotová orientácia. Interiorizácia morálnych hodnôt je teda v tomto zmysle ich posunom z potencionálneho stavu do stavu aktuálneho. Interiorizácia morálnych hodnôt individuom a jej vyústenie do morálno-hodnotovej orientácie je zložitým procesom, ktorému predchádza jednak poznanie objektívnej morálnej hodnotovosti (objektívnych hodnôt) individuom, jednak poznanie jeho vlastných záujmov, potrieb.

Okrem toho je morálno-hodnotová orientácia individua — ako výsledok interiorizácie morálnych hodnôt — neustále modifikovaná takými faktormi, ako sú: životné skúsenosti a prax človeka, výchova, vzdelanie, celé mikro- i makroprostredie, v ktorom sa človek pohybuje. V tejto súvislosti je treba rozlišovať podmienky sociálneho prostredia (spoločnosti ako celku) a bezprostredného okolia, v ktorom individuum žije, čiže „mikroklima“. Príkladom mikroklima je rodina, škola, výrobný kolektív atď. Mikroklima sa výrazne zúčastňuje vytvárania žiadúcich či nežiadúcich čŕt osobností, podľa toho, či pôsobí v súlade s celkovým sociálnym prostredím alebo smerom, ktorý je s ním v rozpore. (6, s. 105)

I vplyv premien v spoločenskej makroštruktúre je pri svojich „prietokoch“ do individuálneho vedomia „transformovaný“ celým radom čiastkových spoločenských systémov, do ktorých je jednotlivec začlenený a v ktorých vždy funguje úplne osobitným, jedinečným spôsobom. (7, s. 355)

Z uvedeného vyplýva, že morálno-hodnotová orientácia človeka nie je raz a navždy zafixovaným a nemenným javom. Proces vytvárania morálno-hodnotovej orientácie socialistického človeka je neustále modifikovaný všetkými týmito faktormi. Faktom však zostáva, že morálno-hodnotová orientácia človeka podstatne orientuje a usmerňuje jeho správanie, pretože tieto zinteriorizované hodnoty sa stávajú dôležitou zložkou motivácie človeka. Táto významná skutočnosť vyplýva aj z toho, že interiorizáciou morálnych hodnôt stávajú sa tieto relatívne stálymi vlastnosťami subjektu. Preto socialistické morálne hodnoty ako zložky individuálneho vedomia môžu do veľkej miery ovplyvňovať ostatné zložky individuálneho vedomia, napomáhať vytvorenie vysoko morálnej socialistickej hodnotovej orientácie človeka, pri ktorej sa záujmy individua a kolektívu či spoločnosti približujú. V socializme sú pre tento relatívny súlad potenciálne predpoklady, pretože tu nie sú záujmy, ktoré by boli antagonisticke triedne podmienené, ale rozdielnosť záujmov je daná rozdielnosťou potrieb individuí a vyplýva z rozvoja týchto individuí ako spoločenských bytostí.

Morálno-hodnotová orientácia sa významne zúčastňuje celého procesu socializácie individua, pretože spôsob, ako človek prijíma, alebo odmieta morálne hodnoty socializmu, je spôsobom, ako sa svojim kona-

ním včleňuje, alebo nevčleňuje do sociálneho života tejto spoločnosti. Z tohto hľadiska sú socialistické morálne hodnoty, morálno-hodnotová orientácia človeka významným a dôležitým prvkom jeho socializácie, prvkom, cez ktorý sa rozvíja jedna stránka sociálneho bytia človeka — jeho stránka morálna. V tejto súvislosti treba upozorniť, že morálne hodnoty sú tým dôležitým prvkom, ktorým je človek, či už ako individuálny alebo kolektívny subjekt, spojený so spoločenskou skutočnosťou. Cez hodnoty sa jeho potreby uplatňujú navonok ako motivácia jeho činnosti a naopak, cez ne vonkajší svet vstupuje do jeho individuálneho vedomia v podobe osvojených hodnôt.

Otázka socializácie človeka sa viaže na otázku jeho včlenenia do sociálneho života spoločnosti, do života a vzťahov skupiny, kolektívu. Je všeobecne známym a prijímaným faktom, že človek ako spoločenská bytosť prejavuje svoju spoločnosť tým, že žije v skupinách, kolektívoch (rodina, škola, pracovisko, trieda, národ a pod.). V podmienkach socialistickej spoločnosti vzniká nový vzťah individua a kolektívu, ktorý je daný charakterom socialistického spoločenského zriadenia, tým, že zo vzťahu individua a kolektívu bol odstránený antagonistický triedny vzťah. Z tejto významnej skutočnosti vyplýva, že kolektív v podmienkach socializmu nepotiera rozvoj individua z antagonistických triednych pozícií, i keď v niektorých prípadoch môže obmedziť morálny rozvoj osobnosti z iných pozícií (falošná kolegiálnosť, meštiacke vzťahy v kolektíve a pod.). V podstate však socialistický kolektív vystupuje ako optimálny prostriedok morálneho rozvoja individua, pretože jeho predmetno účelová, sociálne integračná a výchovno riadiaca činnosť je založená na socialistických morálnych princípoch a je predpokladom tohto rozvoja a formovania. Nová kvalita a funkcia socialistického kolektívu spočíva v tom, že prostredníctvom kolektívu sa uspokojujú potreby a záujmy individua, ktoré sú v konečných dôsledkoch predpokladom uspokojenia celospoločenských potrieb a záujmov. Z tohto hľadiska treba chápať kolektív ako sprostredkujúci článok medzi spoločenským a individuálnym záujmom, pretože kolektív v podstate predstavuje prvok „zvláštneho“ medzi všeobecným a jedinečným. Kolektív vo svojej základnej kvalite zostáva určený svojím vzťahom k obom pólom sociálneho vývoja — k všeobecným, celospoločenským záujmom na jednej strane a k rozvoju individuálnych záujmov na druhej strane. Napätie vo vedomí kolektívu, prameniace zo vzťahu k týmto dvom pólom, je umocňované rozdielnosťou individuálnych a celospoločenských potrieb a cieľov.

Je potrebné pripomenúť, že i v podmienkach socialistickej spoločnosti sú záujmy individua a spoločnosti rozdielne, i keď sú tu potenciálne predpoklady ich súladu. Táto rozdielnosť vyplýva z dynamického rastu potrieb človeka v socializme a teda aj z rozdielnosti jeho záujmov. Vzhľadom na túto dynamiku potrieb by bolo naivné očakávať, že s príchodom socialistickej spoločnosti zladenie individuálnych a spoločenských záujmov prebehne mechanicky a bezproblémovo. Tým, že socializ-

mus sa usiluje o všestranný a harmonický rozvoj človeka, dáva súčasne veľký priestor pre rozšírenie a rozvoj jeho individuálnych potrieb, záujmov i jeho hodnôt, vrátane hodnôt morálnych. Bolo by preto nemarxistické a nedialektické očakávať, že v rozvinutej socialistickej spoločnosti dôjde k úplnému zladeniu individuálnych a spoločenských záujmov a tým v konečnom dôsledku i k rovnakým morálno-hodnotovým orientáciám jednotlivých členov tejto spoločnosti.

Problém teda nespočíva v úsilí o úplné stotožnenie individuálnych a spoločenských záujmov, ale v snahe ukázať na spôsob ich relatívneho približovania. A práve tu vystupuje do popredia význam socialistickeho kolektívu, ktorý ako medzičlánok individua a spoločnosti napomáha zblížovať a zladovať individuálne a spoločenské záujmy. Významnú úlohu v tomto procese, ktorý sa uskutočňuje v kolektíve, majú socialistické morálne hodnoty, morálno-hodnotová orientácia členov kolektívu.

Medzi kolektívom a individuum existuje vzájomne sa podmieňujúci vzťah. Tento vzťah sa utvára okrem iného aj cez morálne hodnoty, cez morálno-hodnotovú orientáciu kolektívu a morálno-hodnotovú orientáciu individua. Tieto dve orientácie nemožno chápať ani ako úplne protikladné, ani ako úplne totožné. Vyplýva to z toho, že morálno-hodnotová orientácia kolektívu nie je jednoduchým súčtom morálno-hodnotových orientácií jeho členov a ani morálno-hodnotová orientácia individua nie je mechanickým prijímaním morálno-hodnotovej orientácie kolektívu. Upozornili sme už na to, že morálno-hodnotová orientácia individua je výsledkom interiorizačného procesu, v ktorom určujúcimi a závažnými sa stávajú záujmy a ciele individua. Zvláštnosť morálno-hodnotovej orientácie kolektívu je treba vidieť ako výsledok zložitého procesu, pri ktorom sa morálno-hodnotové orientácie jeho členov „lámu“ na cieľ, o ktorý sa kolektív usiluje. Tento cieľ vystupuje v živote kolektívu nielen ako finálny prvok, ale i ako spätná väzba, dopad na hodnotové orientácie členov kolektívu, čo má za následok zmenu v správaní sa členov kolektívu a utváranie nových morálno-hodnotových vzťahov v kolektíve. Spoločenskosť individua, potvrdená kolektívnou formou jeho života, núti individuum korigovať svoje záujmy, potreby a tým korigovať i svoju hodnotovú orientáciu vzhľadom na záujmy a potreby spoločnosti, ktoré sú kolektívom sprostredkované. Socialistické morálne hodnoty plnia významnú a nezastupiteľnú funkciu pri procese zosúladovania individuálnych a kolektívnych záujmov, pri procese včleňovania sa individua do socialistickeho kolektívu, pretože ich socialistický charakter do veľkej miery bráni rastu egoistických záujmov individua. V prípade uprednostňovania vlastných záujmov individuum zákonite dochádza k znehodnoteniu jeho vzťahu ku kolektívu. Kolektív reaguje na túto situáciu príslušnými sankciami od napomenutia cez izoláciu individua až po jeho vylúčenie z kolektívu. Správanie sa individua, ktoré nepomáha dosiahnuť cieľ kolektívu ako prvok „zvláštneho“, nemusí vždy sprostredkovať jedinečnému (individuum) všeobecné (celospoločenský záujem,

cieľ). V takom prípade nastáva nesprávny posun hodnôt kolektívu, čo má dopad i na morálno-hodnotovú orientáciu jeho členov, na morálne vzťahy v kolektíve. Tento nesprávny posun hodnôt sa prenáša do morálnej sféry tak, že správanie individua alebo celého kolektívu je formálne, morálne indiferentné alebo vyslovene nemorálne.

Kolektívnosť spoločenských vzťahov funguje v podmienkach socialistickej spoločnosti na socialistických princípoch. Predpokladalo by sa, že socialistická spoločnosť, ktorá svojou revolúciou priniesla celý komplex spoločensko-ekonomických premien, predovšetkým odstránenie vykorisťovania človeka človekom, dala optimálne podmienky k tomu, aby sa socialistické morálne hodnoty v maximálnej miere vžívali do morálneho konania ľudí tejto spoločnosti. Prax tejto spoločnosti však ukazuje, že tomu tak nie je. Pouvažujme aspoň o niektorých faktoroch, ktoré spôsobujú sublimáciu socialistických morálnych hodnôt hodnotami nesocialistickými, hodnotami meštiackej morálky, ktoré bránia plnému morálnemu rozvoju subjektu či kolektívneho subjektu a to i napriek tomu, že tento žije v podmienkach socialistickej spoločnosti.

Jednou z významných príčin existencie nemorálnych prejavov v podmienkach socialistickej spoločnosti treba hľadať v jej materiálnych, ekonomických problémoch. Aj keď súčasná etapa výstavby socializmu bude považovaná v histórii tejto spoločnosti za formáciu, ktorá sa usilovala nielen o humanistický charakter, ale aj o intenzívne absorbovanie výtvarných vedecko-technickej revolúcie pre rozvoj tejto formácie, nemohla odstrániť vo svojej ekonomike určité tovarovo peňažné vzťahy, ktoré prinášajú negatívne dôsledky pre oblasť morálneho vedomia. Máme na mysli ekonomické príčiny napríklad úplatkárstva, ktoré sa rodí preto, že je nedostatok určitého tovaru. Sem patrí i rozkrádačstvo spoločenského vlastníctva, hlavne vecí a predmetov, ktoré v dostatočnej miere neposkytuje trh. Predpokladá sa, že keď sa zvýši produktivita spoločenskej práce natoľko, že rozdeľovanie podľa množstva vykonanej práce bude nahradené rozdeľovaním podľa potreby, bude odstránený aj tento v istom zmysle sfetišizovaný vzťah človeka k peniazom a spotrebným tovarom a tým zároveň odstránená jedna z príčin, ktorá negatívne ovplyvňuje formovanie morálneho vedomia v súčasnej etape vývoja socialistickej spoločnosti.

Veľký vplyv na existenciu súčasného človeka, na jeho morálno-hodnotovú orientáciu má búrlivý rozvoj vedy a techniky. Zdá sa, že vedecký a technický faktor silne zasiahol a poznačil aj morálnu oblasť ľudského bytia. Vedecko-technický rozvoj v oblasti spotrebných tovarov a s ním súvisiaca snaha ľudí „mať“ všetko, čo tento rozvoj človeku ponúka, upozorňuje, že aj v podmienkach socializmu sa začína prejavovať trend ku konzumnému spôsobu života. Úplatkárstvo nachádza v tomto životnom prejave priestor na svoje uplatnenie, lebo jednotlivci v snahe „mať“ volí mnohokrát nemorálny a nesocialistický spôsob správania. Závažným a nebezpečným pre formovanie morálneho vedomia sa stáva

tento problém vtedy, keď socialistický systém výroby a spotreby vojde do životného spôsobu človeka ako trvalý a zjednodušený kolobeh, ktorý sa vo svojom význame pre človeka redukuje len na púhu spotrebu. Socialistická spoločnosť vytvára podmienky pre blahobyť a materiálne zabezpečenie svojich členov, súčasne však sa usiluje o to, aby vzťah ľudí k spotrebným predmetom, k celej spotrebe nebol len pasívnym, konzumným prijímaním. Aby sa pekný byt, auto, chata, predmety, ktoré im socializmus umožňuje získať, nestali hlavným cieľom ich snažení, ktorému je podriadené celé ich správanie a konanie. Socializmus chápe toto materiálne zabezpečenie ako prostriedok k bohatému, plnému životu, v ktorom sa nadovšetko cení vzájomný, socialistický morálny vzťah ľudí. Socialistická morálka sa snaží, aby nedochádzalo k zámene hodnôt a potrieb človeka, prispieva k uvedomelému utváraniu človeka ako spoločenskej a vysoko morálnej bytosti, avšak tento jav negatívne a retardujúco ovplyvňuje jej snahu.

V neposlednom rade k významným príčinám, ktoré negatívne ovplyvňujú proces formovania socialistickej morálno-hodnotovej orientácie, patria i pozostatky buržoáznej morálky v našej spoločnosti, ktoré sa práve vzhľadom na spomenuté príčiny mnohokrát veľmi rýchlo renovujú do podoby karierizmu, nezodpovednosti, pokrytectva a pod.

Nemenej závažnú príčinu, ktorá negatívne ovplyvňuje morálno-hodnotovú orientáciu človeka socialistickej spoločnosti, treba vidieť aj vo vplyve buržoáznej morálky súčasnej konzumnej spoločnosti Západu. Tento vplyv sa prejavuje predovšetkým preberaním určitých „modelov“ správania sa zo Západu hlavne mladšou generáciou. Ide najmä o vzorové spôsoby ľahkého získavania peňazí a spotrebných tovarov. Pre ilustráciu môžeme uviesť, že za lúpež bolo v roku 1978 v SSR stíhaných 458 osôb, o 14 viac ako v roku 1977. Avšak závažné sa stáva to, že z tohto počtu celých 84 % tvorili ľudia mladší ako 25 rokov. Ak v súčasnom svete prebieha ostrý triedny boj, ktorého súčasťou je aj boj o vedomie ľudí, tak buržoázna propaganda sa v maximálnej miere usiluje o to, aby presvedčila nielen členov svojej spoločnosti, ale hlavne ľudí v socialistickej tábore, že buržoázne morálne princípy a zásady najviac pomáhajú „slobodnému“ rozvoju osobnosti. Preberanie istých vzorov správania z kapitalistickej spoločnosti stáva sa pre našu spoločnosť mimoriadne závažným už preto, lebo nám signalizuje, že sa výchove mladej generácie nevenuje dostatočná pozornosť. Z doterajších skúseností pedagogickej praxe môžeme tvrdiť, že práve známa „dvojkoľajnosť“ vo výchove mladej generácie, ktorá existuje medzi rodinou na jednej strane a školou, družinou, mládežníckou organizáciou na strane druhej, zanecháva nevyliciteľné rany na morálnom charaktere mladých ľudí. Mladý človek je v podstate pri tejto výchove vystavený tlaku dvojakej, pritom diametrálne odlišnej hodnotovej orientácie (napr. názor na prácu doma a výchova k pracovitosti v škole).

V súvislosti s naznačenými príčinami, ktoré retardujú formovanie

morálno-hodnotovej orientácie človeka v socializme, musí marxistická etika uvažovať o možnosti pozitívneho prínosu k riešeniu tohto stavu. Keďže vo veľkej miere ide o príčiny, ktorých odstránenie je mimo možnosti vlastnej marxistickej etiky, je nevyhnutné ukázať aspoň spôsob, ktorým by sa osvojovali, upevňovali a hlbšie vžívali socialistické morálne hodnoty a normy. Domnievam sa, že práve preto, že nedodržiavanie socialistických morálnych noriem nemožno sankcionovať tak ako napr. nedodržiavanie noriem právnych, je potrebné, aby sa zaviedli určité „mechanizmy kontroly“, ktoré by preventívne pomáhali uskutočňovať a vžívať socialistickú morálku a utvárať socialistické morálne vzťahy. Ich podstata by spočívala v dôslednej kontrole, kritike a postihu (finančnom i spoločenskom) pri všetkých nežiadúcich a socialistickej morálke vzdialených činoch a javoch. Tieto „mechanizmy kontroly“ by sa špecifikovali podľa jednotlivých oblastí hospodárskeho a spoločenského života. Zvlášť by mali akcentovať otázku osobnej zodpovednosti a riadiť sa zásadou: čím vyššie postavenie v pracovnom a spoločenskom zaradení, tým väčšia zodpovednosť a väčší postih za priestupok. Uvažovanie o konkrétnych formách týchto „mechanizmov kontroly“ nepatrí už do sféry marxistickej etiky.

Za jeden z ďalších pozitívnych prínosov, ktorý pomáha formovať morálne vedomie socialistickej spoločnosti, považujeme prínos mravnej výchovy k tomuto procesu. Pod pojmom mravná výchova rozumieme zámernú ľudskú činnosť, pri ktorej sa usilujeme o výchovu mravných vlastností individua. Chápeme ju ako jednu časť, zložku výchovy vôbec a jej obsah je daný základnými princípmi socialistickej morálky. Mravná výchova, pod ktorou máme na mysli mravnú výchovu mládeže, mravnú výchovu dospelých, ako aj problémy prevýchovy, uskutočňuje sa v podmienkach socialistickej spoločnosti cez stranícke orgány, verejné organizácie a inštitúcie, masovokomunikačné prostriedky, školu, rodinu a pod. Podstatnou však zostáva požiadavka dôslednejšie uskutočňovať mravnú výchovu hlavne mladšej generácie a vyberať pre túto prácu len najzodpovednejšie a najlepšie pedagogické kádre.

V socialistickej spoločnosti sa všetok záujem sústreďuje na človeka, pretože konečným cieľom socialistickej a komunistickej spoločnosti je mnohostranne a harmonicky rozvinutá socialistická osobnosť. Veľkolepá myšlienka o skutočnom oslobodení človeka a jeho plnom rozvoji prerastala viac než dvetisíc rokov každým progresívnym humanistickým myslením. Bolo však potrebné, aby došlo k socialistickej premene spoločenských pomerov, aby humanistické ideály, úcta k človeku a jeho skutočný morálny rozvoj neboli len teóriou, ale skutočnosťou. Úlohou marxistickej morálnej teórie je, aby tomuto dosiahnutému stupňu vo vývoji ľudskej spoločnosti pomáhala a ukazovala reálne cesty, ktoré vedú k plnému mravnému rozvoju osobnosti.

1. BROŽÍK, V.: Hodnoty, normy, projekty sveta. Bratislava 1969.
2. BROŽÍK, V.: Marxistická teória hodnotenia. Bratislava 1976.
3. POPELOVÁ, J.: Etika. Praha 1962.
4. Etický slovník. Bratislava 1977.
5. MUŽÍK, J. a kol.: Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka. Praha 1979.
6. AFANASJEV, V.: Utváření všestranně rozvinuté osobnosti. Nová mysl 1975, č. 7—8.
7. LOUKOTKA, J.: K problematice utváření komunistického morálního vědomí. FČ 1979, č. 3.

МОРАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ ВО ВЗАИМООТНОШЕНИИ ЧЕЛОВЕКА И КОЛЛЕКТИВА

Барбора Главова

После определения моральной ценности как специфически морального качества отношения, с которым эта ценность сущностно связана, поскольку через него она осуществляется и в нем находит свое подтверждение, автор переходит к анализу процесса интериоризации моральных ценностей субъектом. Она обращает внимание на то, что процесс интериоризации не является механическим перениманием моральных ценностей общества, но представляет собой сложный процесс, при котором индивид принимает лишь те моральные ценности, которые связаны с его интересами, потребностями, целями. В этом процессе моральные ценности становятся элементом индивидуального сознания и основой морально-ценностной ориентации индивида. Процесс интериоризации моральных ценностей трансформирован целым рядом факторов, относящихся к микро- и макросреде, в которую индивид включен. Морально-ценностная ориентация является важным элементом социализации индивида и осуществляется в коллективных отношениях. В коллективе, который является опосредствующим звеном между общественными и индивидуальными интересами, моральные ценности играют незаменимую роль при согласовании этих интересов. Автор обращает внимание на те факторы, которые в условиях развитого социалистического общества оказывают деформационное влияние на формирование социалистической морально-ценностной ориентации и тем самым также на процесс согласования индивидуальных и общественных интересов, потребностей.

MORALISCHE WERTE IM VERHÄLTNIS ZWISCHEN MENSCH UND KOLLEKTIV

Barbora Hlavová

In der vorliegenden Studie wird moralischer Wert als eine spezifische moralische Qualität eines Verhältnisses umrissen, die mit diesem Verhältnis wesentlich verbunden ist, weil sie sich selbst durch dieses Verhältnis verwirklicht und in ihm ihre Bestätigung erfährt. Somit gelangt die Autorin zur Analyse des Prozesses der Interiorisierung moralischer Werte durch das Subjekt. Es wird darauf hingewiesen, dass der Prozess der Interiorisierung keine mechanische Übernahme moralischer Werte der Gesellschaft bedeutet, sondern dass es ein komplizierter Prozess ist, in dem das Individuum nur

jene moralischen Werte annimmt, die mit seinen Interessen, Bedürfnissen, Zielen im Zusammenhang stehen. In diesem Prozess werden moralische Werte zu Elementen des individuellen Bewusstseins und zur Grundlage der moralischen Wertorientierung des Individuums. Der Prozess der Interiorisierung moralischer Werte wird durch eine ganze Reihe von Faktoren transformiert, die in die Makro- und Mikroumgebung fallen, in die der Einzelne eingegliedert ist. Die moralische Wertorientierung ist ein wichtiges Element der Sozialisierung des Individuums und verwirklicht sich in kollektiven Verhältnissen. Im Kollektiv, das ein Vermittlungsglied zwischen gesellschaftlichen und individuellen Interessen vorstellt, haben moralische Werte eine grundlegende Bedeutung bei der Harmonisierung dieser Interessen. Die Verfasserin macht auf jene Faktoren aufmerksam, die unter den Bedingungen einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft deformierend auf die Bildung einer sozialistischen Wertorientierung einwirken, und somit auch auf den Prozess der Harmonisierung individueller und gesellschaftlicher Interessen und Bedürfnisse.